

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ – ІСТОРИК УКРАЇНИ

(До 115-річчя від дня народження)

ЗАДОРОЖНИЙ В.Є. (Ужгород)

«Іван Крип'якевич – історик України» – такий напис, викарбуваний на чорному хресті, що первісно був поставлений на могилі славетного вченого у Львові на Личаківському цвинтарі. Цей стислий, але глибоко символічний напис означає, що Іван Петрович Крип'якевич воістину історик України, усе своє свідоме життя поклав на вівтар глибокого дослідження і всебічної популяризації історії українського народу від найдавніших віків і до нових часів включно. З цього приводу слушно зауважує сучасний український історик Ярослав Дашкевич, що небагатьом історикам України поталанило одночасно тримати «в одній руці два пера – перо академічного вченого і перо популяризатора науки. Крип'якевич належав до тих будівничих науки, які однаково міцно і рівно могли користуватися обома перами» [1].

І. Крип'якевич автор багатьох наукових і науково-популярних праць, загальна кількість яких сягає біля 750 назв. Він був учнем і продовжувачем справи Михайла Сергійовича Грушевського. Саме від М. Грушевського І. Крип'якевич перейняв найважливішу засаду – будувати свої праці на основі надійних фактів і джерел. На жаль, майже до кінця 80-х рр. збіглого століття ім'я Івана Крип'якевича – історика тодішнім радянським режимом і його номенклатурними чинушами було свідомо піддано замовчуванню і забуттю, а якщо і згадували, то поспіхом і забували. І цілком зрозумілим є зростання уваги до спадщини академіка Крип'якевича в незалежній Українській державі, оскільки передумовою відродження України стало пробудження інтересу народу до своєї історії, до духовної й культурної скарбниці, до державницьких традицій. У межах короткого історичного нариса постарасьмося стисло простежити віхи життєвого і творчого шляху І. Крип'якевича – вченого із європейським і світовим іменем.

Іван Крип'якевич народився 25 червня 1886 р. у м. Львові у родині доктора богослов'я о. Петра Крип'якевича. Батьківське коріння Крип'якевичів сягало древньої Холмщини – найзахіднішої окраїни української землі, до якої часто звертався вчений у своїй науковій тематиці. Навчальні студії І. Крип'якевича пройшли у тому ж древньому Львові – школа, гімназія, університет. Навчаючись на філософському факультеті Львівського університету (1904-1909 рр.) вже із

першого курсу молодий І. Крип'якевич глибоко вивчав першоджерела до історії українського народу і свої перші наукові розвідки почав публікувати на сторінках «Записок Наукового товариства ім. Шевченка» (ЗНТШ). До них належали «Матеріали до історії торгівлі Львова» і «Причинок до історії урядів у Галичині першої половини XIII ст.» (1905 р.). З тих пір, майже 40 років І. Крип'якевич творчо співпрацює з НТШ, цією «Першою Українською академією наук», ступаючи по шаблях історичної науки все вище і вище. Саме на сторінках «ЗНТШ» протягом 10-30-х рр. XX ст. вчений опублікував десятки наукових розвідок, оглядів, повідомлень, статей, фундаментальних досліджень. Поряд із авторською співпрацею, І.П. Крип'якевич був постійно активним у науково-організаційній і видавничій сферах діяльності НТШ, продовжувачем справи велетнів української науки і культури І. Франка, М. Грушевського, В. Гнатюка, С. Томашівського, О. Кониського, які стояли біля першоджерел творення цієї воістину наукової української інституції загальноєвропейської, світової значимості. Продовж 1924-1939 рр. І. Крип'якевич очолював історико-філософську секцію Наукового Товариства ім. Шевченка, редагував томи історичної секції «ЗНТШ», був постійним членом Археографічної комісії цієї поважної установи тощо. Тісна співпраця вченого із НТШ була довготривалою і творчою.

1911 р. За спиною молодого вченого (25 років) налічувалося вже 175 наукових і науково-популярних праць, в тому числі таких вагомих як «Львівська Русь у першій половині XVI ст.», «Княжий город Галич», «Документи на рік 1631», «Козаччина й Баторієві вольності» та ін. У тому ж році І. Крип'якевич здобув науковий ступінь доктора філософії. В подальші роки працює в гімназіях Рогатина, Львова, Жовкви, успішно читає лекції в Українському приватному таємному університеті (оскільки Львівський класичний університет остаточно був сполонизований), бере активну участь у роботі «Просвіти» (як активний дописувач до її календаря) та туристично-краєзнавчому товаристві «Плаїв» і його походах по історичних місцях Львова і Галичини. 1928 р. польські власті як «ненадійного» й відкритого «українозаступника» звільнили І. Крип'якевича з роботи у гімназіях Львова і силоміць перевели вчителем аж у далеку й чужу

йому Познанщину. Але вчений відмовився їхати у корінну Польщу і на запрошення свого наставника М. Грушевського у 1928 р. побував у Радянській Україні, з якою він підтримував уже декілька років до того тісні наукові зв'язки: вів листування, обмінювався літературою, публікував свої роботи в окремих наукових періодичних виданнях. Перебуваючи там, відвідав Академію наук, де виступив із науковим рефератом про державу Б. Хмельницького, мав численні зустрічі із М. Грушевським та М. Зеровим, налагодив тісні контакти з істориками, письменниками, літераторами [2].

Невдовзі повертається у рідні краї. Упродовж 30-х рр. поруч із педагогічною діяльністю, він успішно працює у науковому плані, синтезуючи і узагальнюючи десятиліттями зібраний історичний матеріал. У співпраці із відомим львівським видавцем І. Тиктором у серії «Історичної бібліотеки» був підготовлений ряд капітальних праць з історії України, які протягом п'яти років (1934-1939) виходили щомісячно зшитами обсягом у три друковані аркуші. Серед них «Велика історія України», «Історія України», «Історія українського війська», «Історія української культури». Крім того, безліч наукових і науково-популярних історико-тематичних статей різного спрямування... [3].

Прихід на Західну Україну «перших советів» приніс І. Крип'якевичу обнадійливі життєві й творчі позитиви. У жовтні 1939 р. його призначають професором і завкафедрою історії України львівського державного університету, а з лютого 1940 р. по сумісництву він завідує Львівським відділом Інституту історії АН УРСР. У тому ж році Вища атестаційна комісія (ВАК) за сукупністю вагомих наукових праць присудила І. Крип'якевичу науковий ступінь доктора історичних наук і звання професора. Під час війни існує випадковими заробітками. У 1944-1945 рр. далі завідує кафедрою історії України й стає деканом історичного факультету Львівського університету.

Із 1946 р. починається переслідування і відкрите гоніння професора І. Крип'якевича. Як учня й послідовника М. Грушевського, його праці ганяють, несправедливо звинувачують у буржуазному націоналізмі, за «фальсифікацію історії України» тощо. Проходять роки принизливого самобичування. Його переводять до Києва на посаду старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР, а згодом призначають науковим співробітником музею етнографії та художніх промислів у м. Львові. Про цей період життя І. Крип'якевича один з його учнів, нині професор, завідувач

кафедри історії України Прикарпатського університету В. Грабовецький у спогадах про свого вчителя досліпно наводить слова зізнання першого: «Мене постійно гудили за націоналістичні писання в часи Польщі. Мою вину вбачали і в тому, що я був учнем Михайла Грушевського. Гірко згадувати ті збори, на яких партійні невігласи піддавали мене і моїх колег – Мирона Кордубу, Омеляна Барвінського – неетичній і безпідставній критиці... Важко згадувати це пекло і ті митарства, які я пережив у ці чорні роки мого життя. А скажу Вам, як не важко мені було, я не покинув праці над джерелами до вивчення історії України, які пізніше мені так придалися» [4].

1953 р. Ставлення до професора І. Крип'якевича змінюється. Його призначають директором Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. У 1958 р. його обирають академіком АН УРСР за спеціальністю «Історія України», а 1961 р. надають йому почесне звання заслуженого діяча науки УРСР. Незважаючи на такі високі титули і офіційне визнання, репресивна комуністична машина продовжує свою роботу, тільки більш замасковано, непримітно: основні праці минулих років продовжують стерегти від народу у «спеціальних хронах і фондах», історія України препарується у сталінських традиціях, партійне чиновництво час від часу шарпало вченого непотрібною ідеологізацією. «коректуючи» вибір науково-дослідницьких напрямків, добір кадрів і т.д. На посаді директора І. Крип'якевич працює до виходу на пенсію у 1962 р. Але й після того, до останніх своїх днів, вчений продовжує консультувати молодих учених-істориків, архівістів, музеєзнавців, краєзнавців, обговорює з колегами свої та їхні творчі задуми, безупинно творить наукові праці, виступає опонентом і науковим керівником багатьох кандидатських і докторських дисертацій тощо. 21 квітня 1967 р. вчений помер на 81-му році життя. Він похований на Личаківському цвинтарі, де встановили скромний надгробний пам'ятник [5].

Наукова творчість і спадщина І. Крип'якевича вражає своєю багатогранною і багатопланою тематикою. Спробуємо простежити головні проблеми дослідження вченого з вітчизняної історії, яка у його працях представлена широко, з глибоким науковим аналізом. Академік звертався до історії України всіх періодів від найдавніших часів і до початку ХХ ст. Це засвідчують його численні публікації, від 1919 р. і до посмертного видання «Історія України». У передмові до цього видання Ярослав Дашкевич зробив детальний огляд поступового

формування цієї книги, наголосивши, що під кінець 20-х років І. Крип'якевич став уже визнаним авторитетом у ділянці написання загальнодоступних курсів історії України... «Історія України» Крип'якевича належить до кращих досягнень історіографічної спадщини минулого – в цьому саме закладена її вартість і на сьогоднішній, і на завтрашній дні [6].

У тематично-проблемному плані головне місце в науковому доробку І. Крип'якевича займають дослідження історії Південно-Західної Русі, якій присвячено понад 200 праць. Вершуть ці праці фундаментальна монографія «Галицько-Волинське князівство», що вийшла у світ уже після смерті вченого у 1984 р. [7], а друге видання зі змінами і доповненнями – у 1999 р., до 800-річчя утворення об'єднаної Галицько-Волинської держави (королівства) [8]. На широкій джерельній основі (літописи, грамоти, іноземні хроніки) глибоко-аргументовано розкриті передумови формування Галицько-Волинського князівства – однієї з важливих держав Середньо-Східної Європи, схарактеризовано територію і адміністративний поділ, соціальну структуру і економічні процеси, висвітлено події політичної історії, розвиток культури. За влучним виразом історика Ярослава Ісаєвича, у своїй праці «Галицько-Волинське князівство» І. Крип'якевич як вчений «розкривав історію з позицій еволюції української державності» [9].

На думку вірного учня і вихованця, глибокого знавця наукової спадщини академіка І. Крип'якевича, професора В. Грабовецького «другим пластом дослідження» вченого була історія українського козацтва, як феномену не тільки в Україні, а й всієї Європи. Загальна кількість праць з історії Козаччини досягає 80 позицій [10]. У цьому ракурсі переважали дослідження з проблем Хмельниччини. Наслідком цього стали ґрунтовні наукові розвідки і монографії «Козаччина в політичних комбінаціях 1620-1630 рр.», «Студії над державою Богдана Хмельницького», «Документи Богдана Хмельницького», «Богдан Хмельницький». Про монографію «Богдан Хмельницький» (перше видання 1954 р., друге – 1990 р.) В. Грабовецький висловлювався так: «Це справді найповніше на сьогодні дослідження про нашого українського Кромвеля, визначного гетьмана, який в складних умовах вийшов на Європейську арену і завдав смертельного удару одній із найбільших мілітаристських держав Європи – Речі Посполитій, чим довів, що козацька Україна спроможна на свою державність» [11].

Третій напрямок досліджень І. Крип'якевича – питання історії української культури.

Загальна кількість праць цієї тематики сягає 150 назв. Вінцем культуральних студій вченого стала «Історія української культури». Чудовий знавець першоджерел і архівів, учений опублікував понад 30 праць і розвідок з джерелознавства до історії України, подав понад 100 історіографічних оглядів і рецензій на праці різних авторів, у т. ч. польських і німецьких істориків – українців. Біля сотні глибокофахових досліджень вченого присвячено допоміжним історичним дисциплінам – археографії, архівознавству, бібліографії, історичній географії, дипломатиці, сфрагістиці, геральдиці, хронології. Зауважимо, що саме археографічна діяльність академіка І. Крип'якевича помітно вплинула на подальше вивчення історії України декількома поколіннями українських вчених істориків у першу чергу діаспорних, а згодом – метропольних.

На завершення торкнемось питання про історичне минуле Закарпаття у творчій спадщині І. Крип'якевича [12]. Академік дотримався тези – «Закарпаття – східнослов'янська земля, загарбана Угорським королівством». Він вважав, що князь «Володимир Святославович на деякий час поширив свою владу на Карпати» [13]. Висловлені ним з цього приводу твердження у згаданій монографії «Галицько-Волинське князівство», як науково-спроможні знаходимо у поважних представників закарпатто-української історичної думки ХІХ – першої половини ХХ ст. (І. Орлай, І. Пастелій, І. Базилевич, Ю. Гуца-Венелін, М. Лучкай, О. Духнович, М. Дулішкович, Ю. Жаткович, В. Гаджега, О. Мицюк та ін.). Роздуми І. Крип'якевича і його попередників залишилися співзвучними і знайшли підтвердження у працях закарпатто-українських вчених другої половини ХХ ст. Е. Балагурі, С. Пеняка, М. Лелекача, В. Микитася, І. Шульги, Ф. Потушняка, С. Папа, І. Гранчака, Д. Данилюка у найновішій узагальнюючій праці «Нариси історії Закарпаття» (т. І) та ін. У цих дослідженнях стверджується «що білі хорвати входили до складу давньоруської держави Київської Русі, і тому на місцеве населення краю з тих пір поширилась етнічна назва «русини». Лейтмотив цієї концепції простежується і в послідовних історичних виданнях [14].

І. Крип'якевич вважав, що з утворенням в кінці ХІІ ст. Галицько-Волинського князівства Південне Закарпаття входило до його складу. У своїй «Історії України» вчений відзначив, що князь Лев Данилович взяв під свою владу Комітат Берек. І. Крип'якевич пише «За невідомих обставин Лев одержав також деякі землі у Закарпатті. Він був зятем Бейли ІV, і спочатку

взаємини з Угорщиною були дружні. Пізніше прийшло до війни, і війська Лева опустошили Угочанський Комітат. Правдоподібно, що під час цієї війни Лев оволодів частиною Закарпаття, тому що 1299 р. Григорій, подзупан Берега, виступає як «урядник руського князя Лева» [15]. І. Крип'якевич намагався з'ясувати, на яких правах входила тоді частка закарпатських земель до складу Галицько-Волинського князівства (королівства), але цього йому зробити не вдалося, і він змушений був занотувати, що «про характер їх (галицьких князів – З.В.) влади не маємо точних даних». Це визнання чесно-го історика. Щось подібне мовив його вчитель М. Грушевський: «... Краще признатися собі, що не знаємо чогось напевно як воно було, аніж оповідали за правду чужі вигадки». Тим і значущі наукові праці І. Крип'якевича, оскільки вони написані правдиво, без письменницької фантазії і домислів. І. Крип'якевич вважав, що Закарпаття, будучи під Угорщиною, ніколи не припиняло культурних і економічних зв'язків зі своїми братами по той бік Карпат. Прослідковуючи процес цих зв'язків від найдавніших часів і до другої половини XIX ст., І. Крип'якевич відзначав, що «Закарпатська Україна ... мала доволі розвинуту місцеву літературу. Під час революції 1848 р. закарпатська інтелігенція домогалася автономії для своєї країни, добула шкільництво в народній мові. Але мадяризація, що почалася у 1860-х роках, знищила початки національного відродження і довела край до культурного занепаду». Це засвідчує глибoku обізнаність вченого з суспільно-політичним і культурним життям нашого краю тодішніх часів.

І на завершення зауважимо, що І. Крип'якевич, будучи учнем М.С. Грушевського, завжди знаходив час для підготовки молодих вчених допомагаючи їм настановами і порадами у формуванні тематики і планів наукових досліджень, наукових публікацій тощо. Він створив свою історичну школу, виховав плеяду послідовників-істориків. До таких маємо право

віднести відомих своїми працями в Україні й далеко за її межами вчених І. Мелика, В. Грабовецького, Я. Ісаєвича, Я. Кіся, Я. Дашкевича, І. Шульгу, М. Трояна, В. Худанича, Ю. Сливку, Ф. Стеблія, Е. Балагурі та ін. Своїми працями вони створили своєрідний вінок шани видатному історику українського народу академіку І. Крип'якевичу, чиї наукові праці увійшли у золотий фонд національної історіографії. На працях вченого виховувалось кілька поколінь свідомого українського громадянства.

Хоч із запізненням, але частково життя і творчість І. Крип'якевича почали повертатися українському народу у 90-х рр. XX ст. Вшанування пам'яті видатного історика розпочалося Першою регіональною науково-теоретичною конференцією на Прикарпатті, присвяченою 105-річчю від дня народження вченого (травень 1991 р.). З нагоди 110-річного ювілею І. Крип'якевича була проведена друга регіональна науково-теоретична конференція (травень 1996 р.). До цього святкування президія Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців ухвалила заснувати премію ім. академіка Івана Крип'якевича, яка присуджується за науково-дослідницьку і пропагандистську діяльність в галузі історії та культури України, історичного краєзнавства. Серед перших лауреатів премії – відомі українські історики Я. Ісаєвич, В. Смолій, Ф. Стеблія, М. Крикун, Ю. Макар. А з істориків УжНУ – професори М. Вегеш і В. Задорожний. Встановлені меморіальні дошки, названі його іменем наукові установи і вулиці у Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Рогатині, Криворівні. Але ще чекає свого видання повна бібліографія праць І. Крип'якевича, яка стала би доброю опорою у проведенні ювілейних наукових конференцій і «Крип'якевичевих читань» на всіх історичних факультетах університетів України із залученням до них провідних істориків Вітчизни, читанні спецкурсів і спецсеминарів, підготовці курсових і дипломних робіт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дашкевич Я. Іван Крип'якевич – історик України // Іван Крип'якевич. Історія України. Львів: Світ, 1990. – С.5.
2. Крип'якевич Р. Історик України // Дзвін. – Львів, 1990. № 5. – С.84.
3. Там же. – С.85.
4. Грабовецький В. Іван Крип'якевич – визнаний історик України. Івано-Франківськ, 1986. – С.7-8.
5. Там же. – С.17.
6. Дашкевич Я. Названа праця. – С.21.
7. Див. рецензію: Задорожний В., Грабовецький Б. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. К: Наукова думка, – 1984 // Kárpátí Igaz Szó. – Oktober 11. – Old.4.

8. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. Друге видання із змінами і доповненнями. – Львів, 1999. – С.9.
9. Ісаєвич Я. Історія Галицько-Волинської держави Івана Крип'якевича // Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. Друге видання із змінами і доповненнями. – Львів, 1999. – С.9.
10. Грабовецький В. Названа праця. – С.5.
11. Там же. – С.11.
12. Ширше див.: Вегеш М., Задорожний В. Історичне минуле Закарпаття в працях академіка І.П. Крип'якевича // Новини Закарпаття. – 25 червня, 1991, – № 119; Вегеш М., Задорожний В. Дослідник історії Закарпаття // Ужгородський університет. – 25 квітня, 1992. – № 8.
13. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство ... – С.22.
14. Нариси історії Закарпаття. – Т.1. – Ужгород, 1993. – С.44-45.
15. Крип'якевич І. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – С.82.

SUMMARY

IVAN KRYPIAKEVICH – THE HISTORIAN OF UKRAINE

Zadorozhny V. (Uzhhorod)

Academician I. Krypiakevich belongs to the historical school of Hrushevsky and is his worthy successor. I. Krypiakevich is the author of numerous scientific and popular science works on the history of Ukraine of all periods beginning with the ancient times and up to the XX century. Considerable part of Krypiakevich's scientific heritage contains the research on the history of South-Western Rus («Halicia-Volyn Principality»), the history of the Ukrainian Cossacks («Bogdan Khmelnytsky»), the history of culture (the monograph «History of Ukrainian Culture»), the problems of source study, study (and publications) of early texts. The acme of the scientist's creative work is his generalizing «History of Ukraine». Academician Krypiakevich paid a great deal of attention to preparing the galaxy of scientists-historians. Krypiakevich's scientific research works have come the golden stock of national historiography.

РЕЗЮМЕ

ИВАН КРИПЯКЕВИЧ – ИСТОРИК УКРАИНЫ

Задорожный В.Е. (Ужгород)

Академик И. Крипякевич принадлежит к научно-исторической школе М. Грушевского и является его достойным продолжателем. И. Крипякевич – автор многочисленных научных и научно-популярных работ по истории Украины всех периодов, начиная от древнейших времен и до начала XX века. Главное место в научном творчестве и наследии ученого занимают студии исследования истории Юго-Западной Руси (монография «Галицко-Волинское княжество»), истории украинского казачества («Богдан Хмельницкий»), истории культуры (монография «История украинской культуры»), вопросов источниковедения и археографии. Вершиной его творчества обобщающий труд – «История Украины». Академик И. Крипякевич много внимания уделял подготовке целой плеяды ученых-историков. Научные труды И. Крипякевича вошли в золотой фонд национальной историографии.